

Dünyanın qəbul etdiyi dahi şəxsiyyət

Tarixdə həmişəyaşar liderlər var. Onlar öz böyüklüyü, təkrarolunmazlığı, xalqına və dövlətinə xidmətləri ilə seçilən nadir insanlardır. Belə şəxsiyyətlər bir xalqın görkəmli övladı olmaq statusundan çıxaraq bəşəriyyətin qəbul etdiyi simalara çevrilirlər. Almanların Bismarkı, türklərin Atatürkü, ingilislərin Çorçilli, amerikalıların Ruzvelti, fransızların de Qollu, çinlilərin Den Syao Pini... Azərbaycan xalqının Heydər Əliyevi belə şəxsiyyətlərdəndir.

Müharibəni səngərdən diplomatiya cəbhəsinə keçirməyə, "Əsrin müqaviləsi"ni imzalamağa, dağıdılmış, viran qoyulmuş, talan olunmuş Azərbaycanın sabit inkişaf xətti, hüquqi-demokratik dövlət quruculuğu yolu ilə irəliləməsinə təminat verməyə, vaxtilə ölkənin beynəlxalq imicinə vurulmuş ləkələri fəal surətdə təmizləməyə yalnız və yalnız ümummilli liderin gücü çatardı. O, özünün bilik və bacarığı, kamil şəxsiyyəti, fəvqəladə intellekti, xüsusi təşkilatçılıq və idarəetmə qabiliyyəti, dövlətinə və millətinə bağlılığı ilə ölkəsinin müstəqilliyini nəinki qoruyub saxlaya bildi, həm də ona dönməz xarakter verdi.

Ulu öndər Heydər Əliyevin siyasi bioqrafiası, dövlətçilik taleyi, idarəetmə məktəbi haqqında hələ onun sağlığında çoxsaylı sənədli filmlər çəkilib, nəşrlər işiq üzünə gətirilib, məqalələr yazılıb. Lakin tarix sübut edir ki, liderlərin həyat və fəaliyyəti təkcə onların sağlığında deyil, yüz illər sonra da öyrənilir, tədqiq olunur. Bu baxımdan müstəqil Azərbaycanın banisi olan Heydər Əliyev şəxsiyyətinə tarixçi, filosof, siyasətçi və politoloqların marağı təbiidir. Çünki Heydər Əliyev bu qoca dünyanın özünə bir dərs verib getdi: siyasət, diplomatiya, natiqlik, cəsarət, mərdlik dərsi. Ən başlıcası isə özündən sonra silinməz iz qoyub getmək dərsi! Heydər Əliyev tarixi yazmırdı, onu yaradırdı və öz qüdrətli çiyinlərində irəli aparırdı. O, memarlıqdan müharibəyə oxumurdu, memarlığın ən gözəl nümunələrini yaradıb öz xalqına, gələcək nəsillərə ərməğan edirdi! Bu memarlıq abidələrinin ən möhtəşəmi həmişə var olacaq müstəqil Azərbaycan dövlətidir.

Mən ümummilli lider Heydər Əliyevi 1993-cü ildən 1996-cı ilədək çoxsaylı xarici səfərlərdə müşayiət etmiş, həmin səfərlərə həsr olunmuş 20-dən çox sənədli televiziya filminin ssenarisini yazmış, onun keçirdiyi müşavirə, yığıncaq və toplantılarla bağlı 2000-dən çox reportaj və şərh hazırlamışam. Mətbuat səhifələrində Heydər Əliyevin daxili və xarici siyasəti, dövlət quruculuğu məsələlərinə həsr olunmuş yüzlərlə məqalənin müəllifiyəm. Lakin dərk edirəm ki, Heydər Əliyev nəhəng bir ümmandır, onu öyrənmək üçün daha dərinlərə baş vurmaq lazımdır. Odur ki, qeydlərimi ümummilli liderin siyasəti, idarəetməsi və şəxsiyyəti barədə bəzi qənaətlərim və xatirələrimi təqdim edirəm.

Milli maraqlar, qətiyyət və prinsipiallıq

"Azərbaycanı informasiya blokadasından Heydər Əliyev çıxardı" qənaətinin alternativi yoxdur. O, xarici ölkələrə səfərləri zamanı bütün görüşlərində ilk olaraq Dağlıq Qarabağ probleminin yaranmasını, onun tarixini, Ermənistanın təcavüzünü və ölkəmiz üçün ağır nəticələrini, beynəlxalq separatizmin və terrorçuluğun bəşəriyyət üçün təhlükəsini dəmir mənəfiq ilə tərəf-müqabilinə çatdırır və fikrini "Əgər dünya ədalətlidirsə, təcavüzkarı və təcavüzə məruz qalanı fərqəndirməlidir" kreditsi üzərində qururdu. Onun üçün tərəf-müqabilin prezident, baş nazir, yaxud da adi bir jurnalist olması fərq etmirdi. Heydər Əliyev həmsöhbətinə yorulmaq bilmədən, bəzən eyni fikri dəfələrlə təkrar etmək məcburiyyətində qalaraq Azərbaycan reallığını çatdırırdı. Və nəinki çatdırırdı, qarşıdakını buna inandırırırdı. Onun üçün böyük və kiçik auditoriya anlayışı yox idi. Onun üçün daha bir nəfərin (olsun dövlət xadimi, yaxud əcnəbi bir diplomat və ya xarici iş adamı) Azərbaycan haqqında həqiqətləri bilməsi önəmli idi. Bu səbəbdən də danışıqlar zamanı vaxtının böyük əksəriyyətini ölkəmizin ətrafında yaradılmış informasiya blokadasını yarmağa, dünyanın kor olmuş gözlərini açmağa sərf edirdi. Bir çox hallarda müəllim şagirdinə dərs izah edirmiş kimi xəritədə Ermənistanın təcavüzü nəticəsində işğal olunmuş torpaqları göstərirdi, bu problemə bağlı ona verilən təkrar sualları cavablandırmaqdan yorulmurdu.

Siyasi polemika zamanı o, heç vaxt müdafiədə oynamırdı. Məsələn, 1994-cü ilin sentyabrında ABŞ-a səfəri zamanı senator Şelbi ilə görüşdü. Onun "biz demirik ki, ABŞ zorakılıq edənlərə qarşı ciddi münasibət göstərsin, biz ədalətli münasibət istəyirik. Bəli, Amerikada ermənilər çoxdur. Prezident Klinton dedi ki, burada bir milyon erməni yaşayır. 260 milyon əhalisi olan bir ölkəyə bir milyon adam necə təsir göstərə bilər? Onlar ABŞ-ın adından danışa bilməzlər". Bu fikirlər qətiyyətli dövlət başçısının ABŞ administrasiyasına, Konqresinə və Senatına ünvanlanmış açıq və ədalətli tənqidi idi, özü də düz Amerikanın göbündə.

Heydər Əliyev həlledici anlarda həlledici məqamları elə incəliklə seçir, öz fikrini diplomatik formada, lakin çox kəskinliklə həmsöhbətinə elə çatdırırdı ki, bunu yalnız O edə bilərdi. 1996-cı il iyunun 13-də ABŞ-ın Azərbaycandakı səfiri Riçard Kozlarıçi qəbul edərkən 1992-ci ildə ABŞ Konqresi tərəfindən "Azadlığı müdafiə aktı"na edilmiş 907-ci düzəlişə diqqət çəkərək dedi: "Bizim siyasətimiz o deyil ki, 907-ci düzəliş aradan qaldırılsın. İndiyə qədər biz ABŞ tərəfindən edilə biləcək humanitar yardımsız yaşamışıq və bundan sonra da yaşayacağıq. Söhbət ədalətsizlikdən gedir. Ədalətsizlik etmək isə olmaz. Sən vaxtilə sızıldadırdın Azərbaycanın adından Azərbaycan dövlətinin başçısı kimi ABŞ hökumətinə qarşı öz ciddi narazılığını bildirirdin". ABŞ səfiri ilə belə sərt formada yalnız Heydər Əliyev danışa bilərdi.

Qarabağ münaqişəsi

Heydər Əliyev Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin ədalətli həlli üçün Azərbaycanın imkanları ilə yanaşı, özünün xarizmasını da ortaya qoyur, danışıqlar zamanı bu iki qüvvəni sinxron şəkildə çox məharətlə birləşdirirdi. O, İslam dünyasında yüksək səviyyədə qəbul olunan lider idi. 1994-cü ildə Mərkəzdə keçirilən İslam Konfransı Təşkilatının Zirvə toplantısında bu təşkilata üzv ölkələrin Ermənistanı təcavüzkar dövlət kimi yekdilliklə tanımasını da məhz onun şəxsiyyəti ilə bağlı idi. İslam dünyası Heydər Əliyevi kommunist rejimində belə öz dinini qoruyub saxlayan böyük siyasət adamı kimi qəbul edirdi. Şübhəsiz, bu məsələdə onun sabiq SSRİ-nin rəhbərlərindən biri kimi vaxtilə İslam dövlətlərinin liderləri ilə qurduğu əlaqələr müstəqil Azərbaycanın problemlərini çözmək üçün kara gəlirdi.

Ümummilli lider Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli naminə Azərbaycanın real müstəqilliyi, ərazi bütövlüyü və suverenliyi məsələsinin ikinci plana çəkilməsinə heç vaxt yol vermirdi. Onun üçün yarım-müstəqillik anlayışı yox idi. Belə səbəbdən də zaman zaman münaqişənin həlli ilə bağlı bəzi dairələr tərəfindən edilən Azərbaycanın milli maraqlarına və beynəlxalq hüquqa zidd təklifləri qətiyyətlə rədd edirdi. Yaxşı yadımdadır. 1995-ci ilin mayında Rusiya Federasiya Şurasının sədri Vladimir Şumeyko Bakıya səfər etmişdi. Milli Məclisdə Rəsul Quliyevlə gə-

rüşündən sonra mənə eksklüziv müsahibə verən Şumeyko dedi: "Dağlıq Qarabağ və Laçın istisna olmaqla digər rayonlarımızı istəyirsinizsə, gedin bu gün götürün". Daha sonra Şumeykonu qəbul edən prezident Heydər Əliyev çox aydın və qətiyyətli formada bu fikirləri söylədi: "Biz kimdənsə pay istəmirik. İstəmirik ki, az və ya çox versinlər. Bəziləri təklif edir ki, Dağlıq Qarabağ və Laçın istisna olmaqla Ermənistan işğal olunmuş digər rayonları qaytara bilər. Mən qətiyyətlə bu fikirləri rədd edirəm. Azərbaycanın ərazi bütövlüyü tam halda bərpa olunmalıdır və oluncayaq". Prezident bu fikirləri söyləyərkən təxminən iki-üç saat əvvəl mənə müsahibə verən Şumeykonun üzünə baxdım. Çaşqın və bir az da hürkək bir görkəm almışdı.

Prezident İlham Əliyev də eynilə ümummilli liderin mövqeyindən prinsipiallıq və ardıcılıqla çıxış edir. O, dünyaya bəyan edir: "Bir daha demək istəyirəm ki, Azərbaycanın ərazi bütövlüyü heç vaxt müzakirə mövzusu olmamışdır və olmayacaqdır. Bizim mövqeyimiz həm beynəlxalq hüquq normalarına, həm də tarixi ədalət və real məntiqə əsaslanır. Azərbaycanın ərazi bütövlüyü bərpa olunmalıdır. İşğal edilmiş bütün torpaqlardan Ermənistanın işğalçı qüvvələri çıxarılmalıdır".

Ümummilli lider böyük dövlətlərin başçıları ilə dialoq zamanı onların üzünə xüsusi məsuliyyət düşdüyünü qətiyyətlə vurğulayırdı. İstər ABŞ və Rusiyada, istərsə də Fransa və İngiltərədə keçirdiyi yüksək səviyyəli görüşlər zamanı bu fikri xüsusi vurğulayırdı: "Siz öz iqtisadi, maliyyə və hərbi imkanlarınızdan istifadə edərək yer üzünün hər bir guşəsində sülhün və sabitliyin bərqərar olmasına öz töhfənizi verməlisiniz".

Heyrətləndirmək istedadı

1994-cü ildə prezident Heydər Əliyev Fransaya səfər etmişdi. Diplomatik korpusun nümayəndələri qarşısında çıxış edirdi. Söz alanlardan biri Azərbaycan rəhbərinə belə bir sual verdi: "Cənab Prezident, siz keçmiş sovetoloqsunuz. Necə bilirsiniz, MDB-nin taleyi necə olacaq?" Prezident zəndlə onun üzünə baxdı və üzünə bir qədər yumor hissi verərək "Ovanesov, siz hələ də keçmiş SSRİ və onun üzərində qurulan müstəqil ölkələrin taleyi ilə maraqlanırsınız? Axı mən sizi 1983-cü ildə Kremldə qəbul edərkən SSRİ-nin taleyi ilə bağlı fikirlərimi çox aydın söyləmişdim. Deyəsən, yaddaşınız zəifləyib. Mən isə sizi yaxşı xatırlayıram. Bizim düz 30 dəqiqə dialoqumuz oldu" – dedi. Bu sözlərdən sonra erməni Ovanesov stola çökdü. Zaldakılar Prezident Heydər Əliyevin hafizəsinə heyran qaldılar.

1994-cü ilin iyulunda Səudiyyə Ərəbistanının kralı Fəht Əbdül Əziz əl-Səudun dəvəti ilə onun ölkəsinə səfər edən liderimiz böyük hörmət və izzətlə qarşılandı. Kral məhz Heydər Əliyevin İslam dininə olan münasibətini, bağlılığını yüksək qiymətləndirərək müqəddəs Kəbənin qapılarının onun üzünə açılmasına icazə verdi. Belə icazələr tarixdə barmaqla sayıla bilər. Bu, Heydər Əliyevə olan xüsusi diqqət və Allah-Təalının onun taleyinə yazdığı müqəddəs bir əməl idi. Kəbəni ziyarət zamanı namaz mərasimi isə nümayəndə heyətini müşayiət edən ərəb şeyxini, sözün əsl mənasında, çaşdırmışdı. Prezident Heydər Əliyev həmin mərasimdə bütün rituellərə dəqiqliklə əməl etməklə ətrafdakıları heyrətləndirmişdi.

Heydər Əliyev İslam dininin də kamil bilicilərindən idi. Kəbə ziyarətindən sonra Məkkə valisi Maacid Əbdül Əziz əl-Səudla görüş zamanı islami dəyərlərdən, müqəddəs Məkkə və Mədinənin tarixindən geniş söhbət açan Prezident Heydər Əliyev belə bir fikir də söylədi: "Bəzi məlumatlara görə, Kəbənin özülü Misirdən gələn qaçqınlar tərəfindən qoyulub". Heydər Əliyev İslam dini, Məhəmməd peyğəmbərinin həyatı və fəaliyyəti, islamın mövcud durumu və perspektivi haqqındakı fikirləri Məkkə valisini gerçəkdən təəccübləndirdi. O, "cənab Prezident, sizin islama bu qədər bağlılığınız, dinimiz haqqında zəngin biliyiniz bizə imkan verir ki, sizi Məkkənin fəxri vətəndaşı elan edək. Siz buna layiqsiniz. Müqəddəs şəhərimizin qapısı həmişə üzünüzə açıqdır" – dedi.

Tarixi çıxış

1995-ci ilin mayında Azərbaycan rəhbərinin Bolqarıstan səfəri zamanı həmin ölkənin parlament üzvləri qarşısında çıxışı nəzərdə tutulmuşdu. O vaxt kommunist rejimindən sıyrılmış Bolqarıstanın prezidenti demokrat Jelyü Jeleu idi. O, öz çıxışında Bolqarıstan kommunistlərinin başçısı Todor Jivkovun ölkədə yaratdığı böhranlı vəziyyətdən, SSRİ-nin onun ölkəsini də 15 müttəfiq respublikadan biri kimi öz tərkibinə qatmaq cəhdindən də söhbət açdı. Sonra söz Azərbaycan prezidentinə verildi. Çıxışını Azərbaycanın müstəqilliyi və onun qorunub saxlanması üzərində quran Azərbaycan Prezidenti Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin yaranma tarixi, onun həlli ilə bağlı görülən işlər haqqında ətraflı məlumat verdi. Beynəlxalq separatizm və terrorizm haqqında, onun bəşəriyyətə vurduğu ziyanla əlaqədar fikirlərini açıqladı. Keçmiş Sovet İttifaqındakı vəziyyətlə bağlı da müəyyən tarixi məqamlara aydınlıq gətirərək qəfil tərəf-müqabilinə naqolay vəziyyətə saldı. O dedi: "Bolqarıstan prezidenti Jelyü Jeleu öz çıxışında bildirdi ki, keçmiş SSRİ rəhbərliyi bu ölkəni 15 müttəfiq respublikadan biri kimi öz tərkibinə qatmaq cəhdlərində bulunurdu. Mən bu məsələyə aydınlıq gətirmək istəyirəm. Əslində tam tərsinədir. Ölkənizin sabiq rəhbəri Todor Jivkov dəfələrlə Sov. İKP MK-nın Siyasi Bürosuna müraciət edirdi ki, Bolqarıstanı 16-cı müttəfiq respublika kimi Sovet İttifaqının tərkibinə qatsınlar. Deyim ki, Siyasi Bürodə bu məsələyə birmənalı münasibət yox idi. Lakin hər halda məsələ qapalı müzakirəyə çıxarıldı. Mən – Heydər Əliyev çıxış edərkən bildirdim ki, Todor Jivkovun bu təklifinə müsbət cavab vermək məqsəduyğun deyil. Çünki beynəlxalq aləmdə düzgün qarşılanmaz və s. Onu da deyim ki, mənim bu təklifimi Siyasi Büro üzvlərindən müdafiə edənlər oldu. Jivkovun təklifi qəbul olunmadı. Xatirimdədir, sonralar bu məsələ gündəliyə bir də çıxarıldı. Yenə də eyni cür münasibət oldu. İcazə verin qürurla bildirim ki, o vaxt Bolqarıstanın SSRİ-nin tərkibinə qatılmamasının əsas səbəbkarlarından biri qarşınızdadır". Daha sonra zarafatla əlavə etdi: "Bəlkə o vaxt atdığım addım üçün indi mənə minnətdarlıq edəsiniz"? Bolqarıstan parlamentinin sədri yekun sözümdə Prezident Heydər Əliyevə dərin məzmunlu çıxışı və o vaxt atdığı addım üçün təşəkkür etdim: "Cənab Prezident, siz tarixi çıxış etdiniz. Bolqarıstanın taleyi ilə bağlı bizə məlum olmayanı da söylədiyinizə görə çox sağ olun".

(ardı var)

Səyyad AĞBƏLİ, yazıçı-publisist